

LITTLE-KNOWN MANUSCRIPTS PRESERVED IN THE SCIENTIFIC ARCHIVES – BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Galya Todorova Gospodinova

Scientific Archive at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Abstract: *The article examines lesser-known manuscripts that are kept in the Scientific Archives - BAS. In the exhibition, these manuscripts are divided into three groups, according to which collection or fund they are located in. The first group of manuscripts that are the subject of the exhibition is found in the fund of Acad. Yordan Ivanov - No. 52k. The second group with the presence of little-known manuscripts is found as an independent item in collection X in the archives of the Academy. The last group is contained in the so-called manuscript fragment No. 118 (according to the 1969 edition) designated by Prof. Hr. Kodov. All these parts of manuscripts and fragments are a treasure trove of written traditions that represent a long period of cultural development of seven centuries.*

Keywords: *Manuscripts; Preserved; Scientific Archive; Collection; Fund.*

МАЛКО ИЗВЕСТНИ РЪКОПИСНИ ПАМЕТНИЦИ СЪХРАНЯВАНИ В НАУЧЕН АРХИВ – БАН

Галя Тодорова Господинова

Научен архив на Българска академия на науките, София, България

Фокусът на тази статия е върху ръкописни паметници, които са малко познати и почти неизследвани. Те се съхраняват в Научен архив на БАН в сбирка X и личния фонд № 52к на Йордан Иванов. Една малка част е представена в изданието на Христо Кодов от 1969 г.¹, (Kodov, 1969), а друга част се съхраняват в Академичния архив без ръкописите да са включени във въпросния каталог. Тези ръкописи представляват фрагменти, отделни листове и цели коли. Периодизацията им обхваща дълъг период от няколко века, а именно: кр. XII – до XIX век.

Първата група ръкописни листове е обозначената от проф. Кодов като т. нар. отделен ръкописен откъс № 118. Тя е поместена в неговото издание и представлява една а. е, която се състои от 11 отделни части, всяка от които е отделен ръкописен откъс (от 118а – до 118л). Още през 1969 г. авторът е представил тези части от ръкописи, които се съхраняват в Научен архив на БАН под номера, които се използват и до днес. От направения прочит се установиха нови данни, които целят да представят по - точно тези ръкописни откъследи. Редакцията и някои палеографски особености са изложени така, както са според изданието, но по съдържанието на ръкописите са направени някои поправки и са изтъкнати характерни особености. Периодът, който обхващат тези ръкописни листове е от кр.

---

¹ Кодов, Христо. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969 с., Изд. БАН. с. 276 – 279

XII – до вт. пол. на XVII век. На много от ръкописите има воден знак. По съдържание тези части от ръкописи са: 3 бр. откъслечни части от Октоих; 3 бр. части от Пролог; 1 бр. част от Учение на св. Отци; 1 бр. част от Триод; 1 бр. част от Апостол; 1 бр. част от Евангелие и 1 бр. част от Архиерейски служебник или Молитвослов. Като цяло обемът на ръкописните листове е 36 броя. През годините на съхранение нито един лист не е реставриран. Два от ръкописните листове са писани на пергамент – 118а и 118б. Повечето от запазените фрагменти са определени като сръбска редакция.

Всеки един фрагмент е интересен, но тук ще бъдат описани само някои от тях, които предизвикаха моя интерес. Първият фрагмент 118а е означен от проф. Кодов като „лист с монашеско-богословски разсъждения и наставления, които засега не могат да бъдат идентифицирани”² (Kodov, 1969: 277). В текста има старинност в правописа и езика и автора отнася този фрагмент към края на XII - XIII век³ (Kodov, 1969: 277). Както отбелязва проф. Кодов, в долния ляв ъгъл стои печата на Българското книжовно дружество. При разчитането се установи, че това е текст от Учението на св. Отци за човешката душа. В съхранената част се говори за волята, която подобно на земеделец изкоренява лошите навици и внушава добрите. Природата е земята, която обработваме, а волята е земеделецът. Божествените книги са съветници и учители, които учат земеделеца какви лоши навици да изкорени и какви добродетели да засади. Едната част на пергаментния лист е потъмняла, с избледнели букви и трудно се чете, защото както посочва проф. Кодов е служила за обвивка.

Друг фрагмент, който заслужава внимание, е 118ж - това са 10 листа, които произхождат от края на XVI век. Листовите са от Служебник или Молитвослов и съдържат, както отбелязва и проф. Кодов т. нар. светилнични молитви. Тези молитви са най-древната част от богослужението, които заедно с псалмите образуват ядрото, около което е била изградена всяка Литургия. Наименованието светилнични молитви вероятно идва от древния юдейски празник Ханука, където се отбелязва победата на евреите над гръко-сирийските потисници, а също повторното освещаване на Втория еврейски храм в Йерусалим (през II век пр. н. е.) и чудотворното горене на масло, което успява да гори цели 8 дни, а е било малко количество, колкото да стигне за 1 ден, т. е. продължителността на горенето се смята, че е станало по чудотворен начин. Този празник отбелязва завършването на годишния цикъл на четене на Тора и в продължение на 8 нощи се запалва по една свещ от т. нар. менора (девет разклонен свещник), като деветата свещ служи за запалване. Празникът започва от 25 ден на еврейския месец Кислев⁴, т. е. ноември-декември. Другият вид шествие със свещи, откъдето може да се направи препратка към наименованието „светилнични”, е празникът Симхат Тора, където свитъци с Тора се носят в процесия около Синагогата съпроводени със свещи и песни. Така наречените светилнични молитви, които се съхраняват в а. е. 118ж са интересни с това, че започват с първите две молитви на първия и втория антифон на Преждеосвещената литургия. По броя на молитвите може да се определи времето на самия ръкопис. В случая са съхранени 11 молитви (като не се знае дали е имало

² Цит по Кодов, с. 277

³ Пак там с. 277

⁴ Т. е. ноември-декември според Григорианския календар. Свещите на този празник трябва да са маслени.

още молитви), което ни препраща в периода след XIV век⁵. (Archimandrite Auxentius, 2006).

Друг един интересен фрагмент е част от Пролог (№ 118и), където проф. Кодов определя, че вероятно е почерка на Висарион Дебърски⁶ (Kodov, 1969: 278). За в бъдеще, ако се задълбочат изследванията върху тази а. е. и се потвърди атрибутивността по почерка, то тогава може да определим, че Научният архив съхранява най-много преписи на книжовника от XVI век⁷.

Другата група ръкописни листове са от личния фонд на акад. Йордан Иванов, където общия брой листове е 145⁸. Всички ръкописни фрагменти са реставрирани с изключение на 4 пергаментни листове, които се съдържат в папките № 1, 2 и 19⁹. Богослужебните книги, от които са съхранените оцелели листове, са Евангелие и Апостол, следвано от Евангелия (2 бр.) и Четвероевангелия (3 бр.), Месецослов (2 бр.), Миней (2 бр.), Молитвослов (1 бр.), Октоих, Пентикостар (8 бр.), Служебник (2 бр.) и Требник. Най-много са листовите от Цветен триод (Пентикостар или Петдесетодневник). Листовите са разчетени и подредени според реда на службата, която съдържат. На някои листове са поставени номера с арабски и римски цифри заедно, които не отговарят на подредбата им. Има листове с водни знаци, които заслужават по-обстойно проучване (напр. Миней – празничен № 9). Срещат се и бележки, писани с молив върху реставрираните листове, които показват, че са правени сравнения с други ръкописи и издания на богослужебни книги.

В тази група влиза Требник от 5 листа, част от които съдържат правила на св. Василий Велики. Макар и откъслечно запазени тези фрагменти съдържат информация, за някои правила, които са малко познати. Например: Не подобава на слуга да встъпва в дяконски чин, или да се докосва до съседите на владиката. Не подобава също да носи орара или да бъде закачен на врата. За жените е забранено да влизат в олтара, но относно работещата жена в църквата е казано, че тя не подобава да влиза в олтара по време на Великия пост или в деня на мъченик, освен ако не е събота, а ако са две жени, то тогава се смята, че е недостойно. Ако лице, което е обладано от нечист дух, не се очисти, то не може да приеме Св. Причастие. Ако свещеник, който извършва Божествена служба повръща, то той трябва да пости 40 дни, без да извършва през това време Литургия.

Последната група ръкописи се съхраняват в сбирка X и са с номера, които са продължение на обозначените вече ръкописи, представени в каталога от проф. Хр. Кодов. Вероятната причина, за да не са включени в състава на описа, е че липсват сведения за това как и по кое време са постъпили тези ръкописи в Академичния архив и дали е била извършвана идентификация на тях.

⁵ Относно въпроса за добавените светилнични молитви през различните векове вж: Авксентий, архим. Литургика, Пловдив, 2006, с. 202

⁶ Вж: Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969 с., Изд. БАН. с. 278.

⁷ Останалите преписи, които се съхраняват в Научния архив – БАН са: Четвероевангелие (БАН. № 16), средата на XVI век; Съчинението „Небеса“ на Йоан Дамаскин (Ч. 3) и слова на Григорий Палама (БАН № 82), 2-рата четвърт на XVI век; Стишен пролог за септември-февруари (БАН. № 75), средата на XVI век;

⁸ Споменатите листове се съхраняват в а. е. 280а от фонд №52к на акад. Йордан Иванов.

⁹ Направен е вътрешен опис на а. е. 280а, като подредбата е по азбучен ред и тези номера съответстват на описа.

Периодът, който обхващат, е от XVIII – XIX в. Листовете като цяло не са реставрирани. Срещат се листове, които представляват преден или заден форзац.

От тази група ръкописни фрагменти заслужава да споменем един лист от а. е. 130, който е от Сборник с поучения за Първата неделя от Великия пост наречена Православна. Почеркът на ръкописа е същият, както при Никифоровия препис (Рилски) на Паисиевата история от 1772 г. (№ 96 от сб. X на НА - БАН)¹⁰. Така може да се допусне, че листът се отнася приблизително към тези години и монах Никифор е участвал както в преписването на Историята с допълнения на някои глави, така и в преписването и на Сборник с поучения (Angelov, 1961), (Angelov, 1978), (Peev et al., 2013).

Последният ръкопис, който също заслужава да бъде представен, е грамота на Влашкия господар Матей Басараб (1580 – 1654). Това е един пергаментен лист, който е сгъван и протрит на места. От лявата долна страна има печат от Българското книжовно дружество в Браила. Студен печат е поставен долу по средата на листа ограден с червен вълнен конец. Има дата записана като 7154 (1646) април 21.

Описаната колекция от ръкописи, съхранявани в Академията, заслужава по детайлно проучване на ниво палеография, лингвистика, теология, хронология и т. н., които да предложат нови идеи и да поставят нерешени въпроси пред изследователи и читатели.

Internet resources // Интернет ресурси

Old Bulgarian and Slavic manuscripts // [Старобългарски и славянски ръкописи]. Available at: <http://archiv.cl.bas.bg/sbirki/S10/staroslav1.htm> (last view: 18-11-2025).

Transcripts and revisions of "Slavic-Bulgarian History" // [Преписи и преправки на "История славянобългарска"]. Available at: <http://enc.ilit.bas.bg/slovník/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0> (last view: 18-11-2025).

Slavic and other manuscripts // [Славянски и други ръкописи]. Available at: <https://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%b8%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%ba%d0%b0/d1%81%d0%bb%d0%b0%d0%b2%d1%8f%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%b8-%d0%b8-%d0%b4%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%b8-%d1%80%d1%8a%d0%ba%d0%be%d0%bf%d0%b8%d1%81%d0%b8/> (last view: 18-11-2025).

¹⁰ В а. е. 130 има оставена бележка, която е без име и дата и е записано, че почеркът на този лист е същия, както при Никифоровия препис (Рилски) на Паисиевата история (1772 г.). При съпоставка с преписа № 96 от НА - БАН се установи, че почерците са на едно лице. Бележката е оставена вероятно, когато са изследвани преписите на Историята, защото е писана на новобългарски език.

Wikimedia commons. File:Paisii Hilendarski Istoriya Slavyanobulgarskaya red Y Ivanov BAN 1914.pdf , Available at: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paisii_Hilendarski_Istoriya_Slavyanobulgarskaya_red_Y_Ivanov_BAN_1914.pdf (last view: 18-11-2025).

References // Използвана литература

- Archimandrite Auxentius. (2006).** Liturgy. Plovdiv 2006. Publishing House of the National Academy of Sciences // [Архим. Авксентий. Литургика. Пловдив 2006. Изд. ИМН].
- Angelov, Bonyo. (1978).** Iz starata balgarska, ruska i srabska literatura. S., 1978. vol. 3, publ. BAS // [Ангелов, Боньо. Из старата българска, руска и сръбска литература. С., 1978. Т. 3, Изд. БАН].
- Angelov, Bonyo. (1961).** Paisii Khilendarski. Istoriya slavenobulgarskaya Nikiforov prepis ot 1772 g. S., 1961. publ. BAS // [Ангелов, Боньо. Паисий Хилендарски. История славеноболгарская Никифоров препис от 1772 г. С., 1961 г. Изд. БАН].
- Kodov, H. (1969).** Opis na slavyanskite rakopisi v bibliotekata na Balgarskata akademiya na naukite. S., 1969., publ. BAS // [Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969 с., Изд. БАН].
- Peev, D., Dimitrova, M., Petkov, P., et al. (2013).** Paisii Hilendarski. Istoriya slavyanobalgarska. Kriticheskoto izdanie s prevod i komentar. Vtoro dopalнено i preraboteno izdanie. Sveta Gora Aton. Slavyano-bŭlgarska Zografska Sveta obitel, 2013 // [Пеев, Д., М. Димитрова, П. Петков и др. Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Критическо издание с превод и коментар. Второ допълнено и преработено издание. Света Гора Атон. Славяно-българска Зографска Света обител, 2013].

д-р Галя Тодорова Господинова

Научен архив на Българска академия на науките, София, България

gachebg@abv.bg

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND
PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<https://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 19 November 2025

Accepted: 30 December 2025

Published: 31 December 2025

DOI: <https://www.doi.org/10.55630/KINJ.2025.110214>

МАЛКО ИЗВЕСТНИ РЪКОПИСНИ ПАМЕТНИЦИ СЪХРАНЯВАНИ В НАУЧЕН АРХИВ – БАН

д-р Галя Тодорова Господинова

Научен архив на Българска академия на науките, София, България

Резюме: В статията се разглеждат по-малко известни ръкописи, които се съхраняват в Научен архив - БАН. В изложението тези ръкописи са обособени в три групи според това в коя сбирка или фонд се намират. Първата група ръкописи, които са обект на изложението, се открива във фонд на акад. Йордан Иванов - № 52к. Втората група с наличие на малко известни ръкописи се открива самостоятелно в сбирка X в архива на Академията. Последната група се съдържа в обозначения от проф. Хр. Кодов т. нар. ръкописен откъс № 118 (според изданието от 1969 г.). Всички тези части от ръкописи и фрагменти са съкровище на писмени традиции, които представят един дълъг период на културен развой от седем века.

Ключови думи: ръкописи, запазени, Научен архив, колекция, фонд

KIN Journal, 2025, Volume 11, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov
Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков
проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev
Assist. prof. PhD. Mirena Todorova-Ekmejdzi
Assist. prof. PhD. Negoslav Sabev
Assist. prof. PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев
гл. ас. д-р Мирена Тодорова-Екмежджи
гл. ас. д-р Негослав Събев
гл. ас. д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2025

© Редакция, Авторски колектив, 2025

Published by

Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia,
Bulgaria

Издание на

Институт по математика и информатика
при Българска академия на науките, София,
България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038